

Ярова Р. О.
Державний торговельно-економічний університет
Шведова Г. Л.
к. ю. н., доцент, доцент кафедри правового
забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

З початком російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року проблема воєнних злочинів стала критичною. Фіксуються обстріли цивільних об'єктів, руйнування медзакладів, насильство над мирними жителями, депортація дітей, мародерство, катування та жорстке поводження з військовополоненими. Враховуючи системність порушень, правова характеристика цих злочинів у законодавстві України є важливою для справедливості та міжнародного визнання.

Воєнні злочини є небезпечними порушеннями міжнародного гуманітарного права, його норм і звичаїв, які повинні суворо дотримуватися під час збройних конфліктів як міжнародного, так і внутрішнього характеру. Відповідно до Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року, до таких злочинів належать умисні вбивства цивільних осіб, катування, жорстоке поводження з військовополоненими, примусові депортації, а також атаки на об'єкти, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права [1,2]. В умовах сучасних конфліктів, таких як війна в Україні, порушення встановлених норм спостерігається досить часто, що вказує на необхідність удосконалення механізмів контролю, проведення розслідувань і зміцнення міжнародного співробітництва для забезпечення ефективного притягнення винних до відповідальності. Також чітке визначення воєнних злочинів закріплене у статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Серед них зазначені умисні вбивства, катування, насильницька депортація, напади на мирне населення та цивільну інфраструктуру, використання заборонених засобів і методів ведення бойових дій, а також інші подібні дії. [3]. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини встановлена в Розділі XIX Кримінального кодексу України. Зокрема, стаття 437 встановлює

відповідальність за дії, пов'язані з плануванням, підготовкою, розв'язуванням та веденням агресивної війни, а стаття 438 визначає відповідальність за порушення норм і звичаїв війни. До таких правопорушень належать жорстоке поводження з цивільними мешканцями, військовополоненими, використання забороненої зброї чи інших методів ведення бойових дій, що прямо суперечать принципам міжнародного гуманітарного права [4]. Одночасно варто наголосити на тому, що реалізація цих норм на практиці часто стикається зі значними труднощами: неврегульованість процедур документування, складність збору доказів у районах бойових дій та недостатня міжнародна підтримка істотно ускладнюють процес притягнення винних до відповідальності. Ознаки об'єктивної сторони складів воєнних злочинів можуть включати: дії, пов'язані зі збройним конфліктом незалежно від його характеру; участь комбатантів, командирів, державних службовців та іноді цивільних; посягання на права підзахисних осіб, захищених міжнародним гуманітарним правом [5]. У цьому контексті варто зазначити низку визначних історичних прикладів, що ілюструють систематичні порушення прав людини. Зокрема, Голокост, який став символом геноциду під час Другої світової війни та спричинив масове винищення єврейського населення. Не менш важливим є факт масштабних порушень прав цивільного населення у ході військових дій в Іраку, а також актуальні воєнні злочини, вчинені Росією в ході її повномасштабного вторгнення в Україну, розпочатого у 2022 році. За інформацією Офісу Генерального прокурора, на серпень 2025 року в Україні зареєстровано понад 170 тисяч воєнних злочинів. Серед задокументованих порушень – незаконні страти, жорстокі катування, сексуальне насильство, примусова депортація місцевих жителів та умисне знищення цивільних об'єктів інфраструктури [6]. Цілком обґрунтовано стверджувати, що наведені історичні та сучасні приклади демонструють закономірність систематичних порушень прав людини, наголошуючи на важливості створення дієвих механізмів як національного, так і міжнародного правосуддя задля недопущення безкарності.

Кримінально-правова характеристика воєнних злочинів охоплює визначення об'єкта діяння, його об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктом є завжди суспільні відносини, блага, цінності. Об'єктивна сторона – це порушення

міжнародних норм, що створює загрозу життю чи здоров'ю в умовах збройного конфлікту, часто сприяючи військовим цілям. Суб'єктом є осудна фізична особа віком від 16 років, здебільшого військовослужбовець або особа з правом видавати накази. Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом чи необережністю з усвідомленням наслідків [7].

Міжнародно-правові стандарти, як вже зазначено було вище, регулюють питання воєнних злочинів, базуються на принципах Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року. Ці документи встановлюють основні правила ведення збройних конфліктів і забезпечують правовий захист для тих, хто не бере участі у бойових діях [1,2]. Варто підкреслити, що навіть найретельніше сформульовані міжнародні норми часто залишаються недостатньо дієвими на практиці. Це свідчить про потребу посилення механізмів контролю, розширення моніторингу та поглиблення міжнародної співпраці задля забезпечення фактичного дотримання прав усіх сторін конфлікту. Україна офіційно приєдналася до Римського статуту Міжнародного кримінального суду у 2024 році, що значно посилило співпрацю між міжнародною і національною правоохоронною системою. Статут визначає юрисдикцію суду щодо злочинів геноциду, проти людяності та воєнних злочинів, встановлюючи їхні критерії, принципи розслідування та механізми реалізації правосуддя [8]. Інтеграція міжнародних норм у національне законодавство сприяє зміцненню правової основи для притягнення до відповідальності за воєнні злочини. Особливе значення в цьому процесі має Міжнародний кримінальний суд, який проводить розслідування злочинів, скоєних у ході збройної агресії Російської Федерації проти України. Зокрема, йдеться про атаки на цивільне населення та об'єкти інфраструктури, що є небезпечним порушенням норм міжнародного гуманітарного права [9].

До ратифікації Римського статуту українське законодавство не відповідало міжнародним стандартам, що обмежувало ефективне переслідування злочинів. У розслідуваннях, пов'язаних зі збройною агресією Росії проти України, ключовим є визначення початку цього акту: окупація Криму у 2014 році чи повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року? Це створює труднощі для

юридичної кваліфікації злочинів. Доцільним видається визнання початком акту агресії саме 2014 року – окупація Криму – це триваючий злочин, який відповідає міжнародним стандартам агресії та дає змогу оцінити всі правопорушення, що сталися за цей час.

Воєнні злочини є одними з найнебезпечніших діянь, що порушують національне та міжнародне право. Розділ XIX Кримінального кодексу України включає норми гуманітарного права, але їх слід узгодити з практикою Міжнародного кримінального суду. Пріоритетними завданнями є вдосконалення розслідування, підвищення ефективності правозастосування та зміцнення міжнародної співпраці у переслідуванні винних.

Список використаних джерел

1. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12.08.1949 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
2. Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 08.06.1977 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Статут; Міжнародні суди від 17.07.1998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
4. Кримінальний кодекс України : Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних “Законодавство України” / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів // Альманах міжнародного права. – Ст. 120–125. – URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/09/amp_2009_1_15.pdf
6. Офіс Генерального прокурора України. Публікації та новини щодо воєнних злочинів. URL: <https://gp.gov.ua>
7. Іваночко, О. О. Поняття воєнного злочину в міжнародному та національному праві. Центральнотураїнський вісник права та

публічного управління, Випуск 3. - 2023- Ст. -33-34. URL:
<file:///C:/Users/ASUS/Downloads/4.pdf>

8. Верховна Рада України. (2024, 21 серпня). Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. Офіційний портал Верховної Ради України. URL:
<https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html>

9. Верховний Суд Україн. Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах: науковці та практики обговорили на конференції у ВС актуальні питання. Прес-центр Судової влади України. URL:
<https://court.gov.ua/press/general/1608769/court.gov.ua>